

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การกินอาหารนับเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ เนื่องจากเป็นกระบวนการที่ต้องสรรหาวัตถุดิบนำมาปรุง เช่น พื้นที่ในบริเวณภาคกลางและภาคใต้มักจะนำมะพร้าวมาเป็นส่วนประกอบในการปรุงอาหาร ไม่ว่าจะเป็นแกงหรือผัดเผ็ด ส่วนพื้นที่ในบริเวณภาคเหนือและภาคอีสานมักจะไม่นำมะพร้าวมาเป็นเครื่องปรุงประเภทแกง เป็นต้น กระบวนการสรรหาวัตถุดิบพัฒนาเรื่อยมาจนกลายเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชนแต่ละชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย วัฒนธรรมการกินจึงเป็นภาพสะท้อนวิถีชีวิต สภาพทางสังคม และภูมิปัญญา และการดำเนินชีวิต อีกทั้งยังเป็นเครื่องบ่งชี้สภาพทางสังคม เศรษฐกิจ นานัปการ ดังนั้น การที่กลุ่มชนแต่ละแห่งมีวัฒนธรรมด้านอาหารการกินแตกต่างกันออกไป จึงขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่างไม่ว่าจะเป็นสภาพทางภูมิศาสตร์ สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม ประเพณี ศาสนา เศรษฐกิจ ที่ทำให้กลุ่มชนต่างๆ มีเอกลักษณ์การกินในแต่ละชาติพันธุ์

จังหวัดปัตตานี นับเป็นพื้นที่หนึ่งที่มีประชากรหลากหลายชาติพันธุ์และวัฒนธรรมซึ่งอาศัยอยู่ร่วมกันกับประชากรที่นับถือศาสนาอิสลามเป็นส่วนใหญ่ ที่สำคัญก็คือจังหวัดปัตตานียังมีคนไทยที่มีภูมิลำเนาจากจังหวัดต่างๆ เข้ามาตั้งถิ่นฐาน โดยเฉพาะกลุ่มคนจากจังหวัดต่างๆบริเวณภาคเหนือตอนบน ซึ่งเดิมคือภูมิภาคที่เรียกกันว่า “ล้านนา” โดยคนไทยเหล่านี้จะเรียกกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองว่า “คนเมือง” มีวัฒนธรรม ภาษา ชีวิตความเป็นอยู่ที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองและยังคงรักษาวัฒนธรรมของตนเอาไว้ได้จนถึงปัจจุบัน กลุ่มคนเมืองเหล่านี้ไม่ว่าจะไปตั้งถิ่นฐานยังที่แห่งใดก็จะรักษาเอกลักษณ์ของตน เช่น ภาษา ความเชื่อ ประเพณี และอาหารการกินของท้องถิ่น เอาไว้เสมอ โดยเฉพาะในจังหวัดปัตตานีที่กลุ่ม “คนเมือง” เหล่านี้สามารถดำรง อัตลักษณ์ของตนเองไว้ได้อย่างน่าสนใจ แม้ว่าจะอยู่ท่ามกลางวัฒนธรรมของประชากรส่วนใหญ่ที่อยู่ในวัฒนธรรมของชาวมุสลิมก็ตาม ความน่าสนใจของประชากรกลุ่มนี้อย่างหนึ่งคือแม้ว่าพวกเขาจะเข้ามาตั้งถิ่นฐานในปัตตานี โดยมีการรับวัฒนธรรมท้องถิ่นเข้าไปผสมผสาน เช่น การนำผักบางชนิดที่เป็นพืชท้องถิ่นภาคใต้ นำมาเป็นส่วนหนึ่งของวัสดุในการประกอบอาหารเหนือ คนเมืองยังมีวัฒนธรรมการกินที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเองอยู่ตลอดเวลา อีกทั้งรู้จักพัฒนาปรับปรุง โดยนำวัตถุดิบและวัฒนธรรมการกินของกลุ่มคนท้องถิ่นมาผสมผสานสร้างสรรค์รูปแบบอาหารและวัฒนธรรมการกินในลักษณะใหม่ๆ ให้เกิดขึ้นอย่างน่าสนใจ ดังนั้น การศึกษาวัฒนธรรมการกินของชาวเหนือที่เรียกกลุ่มตนเองว่า “คนเมือง” ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในจังหวัดปัตตานีจึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจ เพราะสะท้อนถึงการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรมอย่างลงตัวของกลุ่มคนที่มีความหลากหลายซึ่งมาอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข รู้จักรับและถ่ายทอดวัฒนธรรมซึ่งกัน

และกันผ่านทางวัฒนธรรมการกินอาหารในพื้นที่ การศึกษาวัฒนธรรมการกินของชาวเหนือในจังหวัดปัตตานีจึงมีประโยชน์และมีคุณค่าอย่างยิ่งเพราะเป็นอีกมิติหนึ่งซึ่งจะช่วยให้เข้าใจการอยู่ร่วมกันท่ามกลางความหลากหลายชาติพันธุ์คือกลุ่มชาวไทย-พุทธ ไทย-มุสลิมได้อย่างเป็นปกติสุข ปราศจากความขัดแย้ง รู้จักประยูรศักดิ์และดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ตนเองได้ในทุกสถานการณ์

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงเห็นว่าควรมีการศึกษาเรื่อง " การดำรงวัฒนธรรมการกินของชาวเหนือในเขตอำเภอเมืองปัตตานี จังหวัดปัตตานี" ซึ่งผลของการศึกษา ครั้งนี้จะทำให้เข้าใจถึงการดำรงวัฒนธรรมของชาวเหนือท่ามกลางบริเวณพื้นที่ซึ่งประชากรมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ได้อย่างเข้าใจ โดยเฉพาะในแง่การรักษา การประยูรศักดิ์ และการผสมผสานวัฒนธรรมของคนเข้ากับท้องถิ่น อีกทั้งการศึกษาครั้งนี้ยังเป็นประโยชน์ต่อการชี้้นำให้คนทั่วไปเห็นความสำคัญของการศึกษาวัฒนธรรมเฉพาะเรื่องในชุมชนต่างๆ อีกด้วย

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาวัฒนธรรมการกินของชาวเหนือในบริเวณ อำเภอเมืองจังหวัดปัตตานี
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงวัฒนธรรมการกินของชาวเหนือในบริเวณ อำเภอเมืองจังหวัดปัตตานี

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการศึกษาค้นคว้าไว้ดังต่อไปนี้

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาการดำรงวัฒนธรรมการกินอาหารของชาวเหนือในบริเวณอำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี โดยมีขอบเขตการวิจัยในบริเวณตำบลรูสะมิแล ตำบลสะบารัง ตำบลจะบังติกอ ตำบลอานาเรฐ การกำหนดขอบเขตการวิจัยใน บริเวณดังกล่าวเนื่องด้วยเหตุผลที่ว่าเป็นพื้นที่ที่กลุ่ม ชาวเหนือซึ่งเรียกกลุ่มชาติพันธุ์ตนว่า "คนเมือง" ได้มาตั้งถิ่นฐานหรือประกอบอาชีพต่างๆ และอาศัยอยู่กันเป็นจำนวนมาก ทั้งตั้งหลักแหล่งที่ชัดเจนกว่าพื้นที่ในตำบลอื่น
2. กลุ่มผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยได้คัดเลือกเป็นกลุ่มหลักๆ ไว้ ได้แก่ ชาวเหนือที่เป็นผู้ประกอบการร้านอาหาร ได้แก่ ชาวเหนือที่เป็นแม่บ้านและบุคคลในครอบครัว ได้แก่ ชาวเหนือที่เป็นผู้ที่บริโภคอาหารเหนือเป็นประจำโดยใช้กลุ่มตัวอย่าง 20 คน ซึ่งถือเป็นตัวแทนชาวเหนือหรือคนเมืองในปัตตานี โดยเลือกจากกลุ่มที่มีอาชีพต่างๆ เช่นรับจ้าง ข้าราชการ ค้าขาย โดยรวบรวมข้อมูลจากภาคสนามใน 4 ตำบลดังกล่าวโดยจะสัมภาษณ์เชิงลึกในด้านการดำรงวัฒนธรรมการกินอาหารตามประเด็นการศึกษาที่ตั้งไว้
3. ขอบเขตด้านเนื้อหา การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาวัฒนธรรมการบริโภคอาหารของชาวเหนือในเขตอำเภอเมืองปัตตานี จังหวัดปัตตานี โดยจำแนกขอบเขตด้านเนื้อหาไว้คือความรู้พื้นฐาน

เกี่ยวกับวัฒนธรรมการกินของชาวเหนือ การดำรงวัฒนธรรมการกินของชาวเหนือในจังหวัดปัตตานี และปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงวัฒนธรรมการกินอาหารของชาวเหนือในจังหวัดปัตตานี

นิยามศัพท์เฉพาะ

อาหาร หมายถึง สิ่งที่รับประทานเข้าไปแล้วก่อให้เกิดประโยชน์ต่อร่างกาย และในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะรวมถึงเครื่องคัมชนิดต่างๆ ที่ชาวเหนือในเขตเทศบาลเมืองปัตตานีนำมาใช้บริโภคทั้งในโอกาสปกติและโอกาสพิเศษ

วัฒนธรรมการบริโภคอาหาร หมายถึง ความเชื่อและการปฏิบัติที่เกี่ยวกับการบริโภคอาหารที่ชาวเหนือในเขตอำเภอเมืองปัตตานีที่ยึดถือปฏิบัติกันมา โดยผู้วิจัยจะจำแนกออกเป็น 2 ลักษณะใหญ่ๆ คือ วัฒนธรรมการบริโภคอาหารในโอกาสปกติ และวัฒนธรรมการบริโภคอาหารในโอกาสพิเศษ

ชาวเหนือ ในงานวิจัยนี้หมายถึงประชากรที่มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ในเขตแปดจังหวัดภาคเหนือตอนบน(ล้านนา)อันได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย แพร่ น่าน ลำพูน ลำปาง พะเยา โดยประชากรกลุ่มนี้จะเป็นคนพื้นถิ่นและอยู่ในวัฒนธรรมที่เรียกตนเองว่า “คนเมือง”

คนเมือง คนเมืองหมายถึงกลุ่มคนที่อาศัยอยู่บริเวณที่แต่เดิมเคยเรียกว่าอาณาจักรล้านนา ซึ่งมีอาณาบริเวณครอบคลุมภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย บางส่วนของล้านนาในประเทศพม่าและบริเวณสิบสองปันนาในมณฑล ยูนานของประเทศจีน กลุ่มคนเมืองเหล่านี้จะมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นกลุ่มชนที่เป็นผู้นำของกลุ่มชนเผ่าอื่น ๆ และมีการสร้างสรรค์วัฒนธรรมของตนเอง โดยเรียกตนเองว่า “คนเมือง” ในขณะที่ชนต่างเผ่าและชาวสยามจะเรียกคนกลุ่มนี้ว่า ขวนหรือลาวขวน ซึ่งมาจากคำว่า “โยน” หรือ “โยนก” กลุ่มคนเมืองจะมีวัฒนธรรมเฉพาะที่เป็นอัตลักษณ์ของตนเองในด้านต่าง ๆ อันเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายว่า “วัฒนธรรมล้านนา”

วัฒนธรรมล้านนา วัฒนธรรมล้านนาหรือวัฒนธรรมคนเมือง หมายถึง วัฒนธรรมของกลุ่มคนที่เรียกตนเองว่าคนเมือง วัฒนธรรมล้านนานี้จะมีลักษณะเฉพาะเป็นแบบอย่างของตนเองทั้งภาษา จารีต ประเพณี ระบบสังคม ระบบการปกครอง กฎหมาย ศาสนา การแต่งกาย อาหารการกิน วัฒนธรรมแบบนี้จะมีแหล่งใหญ่อยู่บริเวณ 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ซึ่งเดิมเคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนาที่ก่อตั้งโดยพญามังราย มีศูนย์กลางการปกครองที่เชียงใหม่หรือนครพิงค์ ปัจจุบันวัฒนธรรมล้านนาถือเป็นวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่นซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมโดยรวมของวัฒนธรรมไทย อันเป็นวัฒนธรรมที่มีการผสมผสานกันระหว่างวัฒนธรรมไทย ส่วนกลางกับท้องถิ่น

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาค้นคว้าโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพโดยรวบรวมข้อมูลเอกสาร และจากภาคสนาม โดยมีขั้นตอนตามลำดับดังต่อไปนี้

1. ขั้นสำรวจและศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยสำรวจและศึกษาเอกสารที่ให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษาจากแหล่งเอกสารต่างๆ เพื่อเป็นความรู้พื้นฐาน อันเป็นข้อมูลที่จะช่วยให้ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบความคิดในการศึกษาและใช้ประกอบการเขียนเค้าโครงวิจัย

2. ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในเขตพื้นที่ศึกษาด้วยวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและสังเกต รวมทั้งการมีส่วนร่วม โดยจะมีการถ่ายภาพและเก็บภาพประกอบด้วย การสัมภาษณ์จะใช้วิธีการบันทึกลงในแถบบันทึกเสียงและจดบันทึกตามความเหมาะสม ส่วนการสังเกตจะใช้วิธีการจดบันทึก ในการสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มบุคคลที่จะสัมภาษณ์เป็นกลุ่มหลักๆ ไว้ ได้แก่ ชาวเหนือที่เป็นผู้ประกอบการร้านอาหาร ได้แก่ ชาวเหนือที่เป็นแม่บ้านและบุคคลในครอบครัว ได้แก่ ชาวเหนือที่เป็นผู้ที่บริโภคอาหารเหนือเป็นประจำ โดยเลือกจากกลุ่มที่มีอาชีพต่างๆ เช่นรับจ้าง ข้าราชการ ค้าขาย โดยจะสัมภาษณ์เชิงลึกในด้านวัฒนธรรมการบริโภคอาหารตามประเด็นการศึกษาที่ตั้งไว้

3. ขั้นจัดกระทำข้อมูล ผู้วิจัยจะดำเนินการตามลำดับดังต่อไปนี้

3.1 นำข้อมูลจากการสัมภาษณ์ที่ได้บันทึกไว้ในแถบบันทึกเสียงมาถอดความโดยการสรุปสาระสำคัญตามขอบเขตด้านเนื้อหา

3.2 นำข้อมูลที่ได้อ่านบันทึกไว้ในแถบเสียงรวมทั้งข้อมูลที่ได้อ่านบันทึกไว้จากการสัมภาษณ์และสังเกตมาตรวจสอบความสมบูรณ์และเก็บข้อมูลเสริมในส่วนที่ขาดความสมบูรณ์

3.3 นำข้อมูลภาพที่ถ่ายไว้และที่เก็บรวบรวมได้มาตรวจสอบเนื้อหาของภาพและความชัดเจนของภาพ เพื่อที่จะใช้เป็นภาพประกอบในงานวิจัยเรื่องนี้

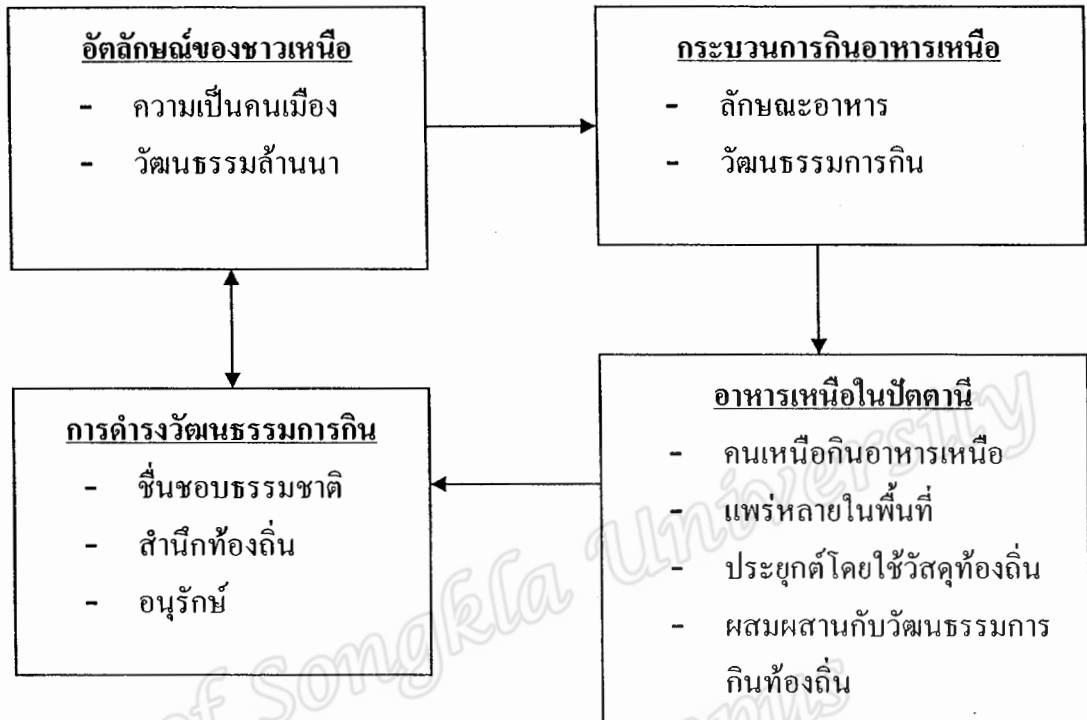
3.4 นำข้อมูลที่ได้อ่านตรวจสอบความถูกต้องแล้วทั้งหมดมาศึกษาและวิเคราะห์ตามประเด็นที่กำหนดไว้ในขอบเขตด้านเนื้อหา

4. ขั้นเสนอผลการศึกษาค้นคว้า การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยจะเสนอผลการศึกษาค้นคว้าด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์และมีภาพประกอบ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาเรื่องราวของท้องถิ่น
2. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมการกินของชาวเหนือในปดตานี
3. หน่วยงานของเอกชนและของภาครัฐที่ดำเนินงานเกี่ยวกับท้องถิ่นสามารถนำองค์ความรู้ไปกำหนดแนวทางการพัฒนาและแก้ปัญหาต่างๆ ได้

กรอบความคิดที่ใช้ในการศึกษา

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม

คำว่า “วัฒนธรรม” เป็นคำที่มีความหมายกว้างคำหนึ่ง ราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายของคำนี้ไว้ว่า คือสิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่หมู่คณะ วิถีชีวิตของหมู่คณะ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525: 437) ส่วนนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” ไว้ซึ่งพอจะประมวลได้ดังนี้

พระยาอนุমানราชชน ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า “วัฒนธรรม” คือสิ่งที่มนุษย์เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือผลิตขึ้นเพื่อความเจริญงอกงามในวิถีชีวิตของมนุษย์ ในส่วนที่ถ่ายทอดกันได้ เลียนกันได้ เอาอย่างกันได้ วัฒนธรรม คือ สิ่งอันเป็นผลผลิตของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อน สืบต่อเป็นประเพณีกันมา” (พระยาอนุমানราชชน อังใน(ประเสริฐ สายสิทธิ์, 2528 :24-26) สุธธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า “วัฒนธรรม หมายถึง แนวทางในการแสดงออกของวิถีชีวิตทั้งปวงที่บุคคลของกลุ่มชนคิดขึ้นหรือกระทำขึ้นเป็นต้นแบบหรือกระทำเสริมต่อขึ้น แล้วคนส่วนใหญ่ของกลุ่มชนยอมรับสืบทอดจนกระทั่งสิ่งนั้นส่งผลต่อนิสัยของการคิด การเชื่อถือ และการกระทำของคนหมู่มากแห่งกลุ่มชนนั้นๆ” (สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2527 : 11)

อาานนท์ อากาภิรม ให้ความหมายของวัฒนธรรมในทางสังคมวิทยาไว้ว่า “ วัฒนธรรมในความหมายทางสังคมวิทยามีความหมายกว้างกว่าที่ใช้กันอยู่ในการพูดหรือการเขียนทั่วไป สังคมวิทยา

ถือว่า “วัฒนธรรม” เป็นศัพท์ทางวิชาการ (Technical Vocabulary) หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิต กระบวนการแห่งพฤติกรรม และบรรดาผลงานทั้งหมดที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้น ตลอดจนความคิด ความเชื่อ ความรู้” (อานนท์ อภาภิรม , 2525 : 99)

ส่วน สุพัตรา สุภาพ ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า “วัฒนธรรม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่แสดงถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมของกลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่งหรือสังคมใดสังคมหนึ่ง มนุษย์ได้คิดสร้างกฎเกณฑ์ระเบียบในการปฏิบัติขึ้นในสังคม” (สุพัตรา สุภาพ ล, 2528 : 119) และ ณรงค์ เส็งประชา ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า “วัฒนธรรมคือทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อนำเอามาใช้ช่วยพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ในสังคม ซึ่งจะรวมถึงช่วยแก้ปัญหาและช่วยสนองความต้องการของสังคม” (ณรงค์ เส็งประชา , 2532 : 36)

ทรรศนะของนักวิชาการดังกล่าวสรุปได้ว่า คำว่า “วัฒนธรรม” เป็นคำที่มีความหมายกว้างคำหนึ่ง ผู้ให้ความหมายไว้หลายแง่มุม แต่ก็พอจะสรุปได้ว่า วัฒนธรรม หมายถึง วิธีการดำรงชีวิตของมนุษย์ในแต่ละสังคมซึ่งมีการยึดถือปฏิบัติร่วมกัน และมีการสั่งสมและสืบทอดกันมาจนเป็นมรดกทางสังคม และวัฒนธรรมจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ของสังคม

2. แนวคิดเกี่ยวกับอาหารและการบริโภค

2.1 ความหมายของอาหาร

ราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายของอาหารไว้ว่า “อาหาร หมายถึงของกิน, เครื่องค้ำจุนชีวิต, เครื่องหล่อเลี้ยงชีวิต” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525: 904) นอกจากนี้นักวิชาการได้ให้ความหมายของอาหารไว้ในลักษณะคล้ายคลึงกันซึ่งพอจะประมวลได้ดังต่อไปนี้

พัฒน์ สุจันงค์ ได้กล่าวถึงความหมายของอาหารตามพระราชบัญญัติอาหาร พุทธศักราช 2522 ว่าอาหารหมายถึงสิ่งต่อไปนี้

1. วัตถุทุกชนิดที่คนกิน ดื่ม อม หรือนำเข้าสู่ร่างกายไม่ว่าจะด้วยวิธีใดๆ หรือในรูปลักษณะใดๆ แต่ไม่รวมถึงยา วัตถุออกฤทธิ์ต่อชีวิตและประสาท หรือสิ่งเสพติดให้โทษตามกฎหมายว่าด้วยการนั้นแล้วแต่กรณี

2. วัตถุที่มุ่งหมายสำหรับใช้หรือเป็นส่วนผสมในการผลิตอาหาร รวมถึงวัตถุเจือปนอาหาร สี และเครื่องปรุงแต่งกลิ่นรส (พัฒน์ สุจันงค์ , 2532 : 19)

ถ้วน ขาวหนู ได้กล่าวถึงความหมายของอาหารไว้ว่า “อาหารคือสิ่งที่มนุษย์นำมาบริโภคโดยปราศจากอันตรายหรือโทษอื่นใดต่อร่างกาย แต่จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ร่างกาย ช่วยซ่อมแซมส่วนที่ชำรุดสึกหรอ ให้กำลังงานและความอบอุ่น ตลอดจนช่วยให้การคุ้มกันโรค ทั้งนี้รวมถึงน้ำด้วย ” (ถ้วน ขาวหนู , 2534 : 1) และ กาญจนศ อรรถวิภาคไพศาล ได้ให้ความหมายของอาหารไว้ทำนองเดียวกันว่า “อาหาร หมายถึงสิ่งที่มนุษย์นำมาบริโภคประจำวันเพื่อการดำรงชีวิต การเจริญเติบโต การ

ทำงานของร่างกาย การซ่อมแซมเนื้อเยื่อของอวัยวะต่างๆ ตลอดจนการสืบพันธุ์โดยปราศจากพิษ ” (กาญจนศ อรรถวิภาคไพศาล , 2530 : 145)อาหารในความหมายทางโภชนาการคือสิ่งที่มนุษย์โดยไม่มีเป็นพิษต่อร่างกาย แต่มีประโยชน์ต่อร่างกาย ซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอ และทำให้กระบวนการต่างๆ ในร่างกายดำเนินไปอย่างปกติ ซึ่งรวมถึงน้ำด้วย” (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช , 2535 อังในนงรักษ์ จงรักวงศ์ , 2542 : 9) ซึ่งสอดคล้องกับที่ เสาวนีย์ จิตพิทักษ์ ได้กล่าวไว้ว่า “อาหาร หมายถึงสิ่งใดก็ตามที่รับเข้าสู่ร่างกาย (ไม่ว่าจะเป็นการดื่ม การกิน หรือการฉีด ฯลฯ) แล้วเกิดประโยชน์แก่ร่างกาย โดยให้สารอาหารอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง ” (เสาวนีย์ จิตพิทักษ์ , 2532 อังใน ค้วน ขาวหนู , 2534 : 1)

ความหมายของคำว่า “อาหาร” ตามที่นักวิชาการได้กล่าวไว้ล้วนเป็นความหมายตามหลักวิชาโภชนาศาสตร์ จึงเน้นสาระสำคัญที่การมีคุณค่าหรือประโยชน์ต่อร่างกายแต่ในการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมการบริโภคหรือการศึกษาวัฒนธรรมการใช้อาหารในบางโอกาส แม้ว่าผู้ศึกษาส่วนใหญ่จะศึกษาอาหารตามความหมายดังกล่าว แต่ก็อาจมีการนำเอาเครื่องดื่มบางชนิดที่เป็นของมีนเมาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ซึ่งอาจไม่เข้าข่ายความหมายของอาหารดังกล่าว ในการศึกษาวัฒนธรรมการบริโภคหรือศึกษาวัฒนธรรมการใช้อาหารในโอกาสต่างๆ ผู้ศึกษาจึงมักจะกล่าวถึงความหมายของอาหารเพื่อประโยชน์ในการศึกษาวิจัยในครั้งนั้นๆ คือจะให้ความหมายคลุมไปถึงเครื่องดื่มบางชนิดดังกล่าวด้วย อย่างเช่น นงรักษ์ จงรักวงศ์ ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาอาหารที่ใช้ในประเพณีในรอบปีของชาวไทยเชื้อสายจีนในเขตเทศบาลนครหาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ” ได้ให้ความหมายของอาหารไว้ว่า หมายถึง “ สิ่งที่รับประทานเข้าไปแล้วให้ประโยชน์ต่อร่างกาย และรวมถึงเครื่องดื่มชนิดต่างๆที่ชาวไทยเชื้อสายจีนในเขตเทศบาลนครหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา นำมาใช้ในการปฏิบัติประเพณีในรอบปี ” เป็นต้น (นงรักษ์ จงรักวงศ์ , 2542 : 9) ดังนั้นในการศึกษาเรื่อง “ ศึกษาวัฒนธรรมการบริโภคอาหารของชาวเหนือในเขตเทศบาลเมืองปิตตานี จังหวัดปิตตานี ” ผู้วิจัยจึงกล่าวถึงอาหารในความหมายที่หมายถึง เครื่องดื่มชนิดต่างๆที่ชาวเหนือในเขตเทศบาลเมืองปิตตานีนำมาใช้บริโภคทั้งในโอกาสปกติและโอกาสพิเศษ

2.2 ประเภทของอาหาร

อาหารจำแนกออกได้หลายประเภท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับหลักเกณฑ์ในการจำแนกหรืออาจขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ในการศึกษาเฉพาะเรื่องเพื่อให้เหมาะสมกับการศึกษาเฉพาะเรื่องนั้นๆ การจำแนกอาหารจึงอาจจำแนกตามหลักโภชนาศาสตร์ หรืออาจจำแนกตามหลักทั่วไปเพื่อศึกษาในเชิงวัฒนธรรม ดังเช่น นิธิยา รัตนานนท์ และวิบูลย์ รัตนานนท์ ได้กล่าวถึงประเภทของอาหารตามหลักโภชนาศาสตร์ไว้สรุปได้ดังนี้

หมู่ที่ 1 อาหารประเภทเนื้อสัตว์ต่างๆ เช่น ปลา ไก่ หมู เป็นต้น อาหารเหล่านี้เป็นแหล่งของอาหารโปรตีน

หมู่ที่ 2 อาหารประเภทข้าว แป้ง น้ำตาล เผือก มัน ข้าวโพด อาหารเหล่านี้เป็นแหล่งของสารอาหารคาร์โบไฮเดรต

หมู่ที่ 3 อาหารประเภทผักชนิดต่างๆ ซึ่งอาจจะเป็นใบ ดอก ผล ต้น หัว เป็นต้น

หมู่ที่ 4 อาหารประเภทผลไม้ต่างๆ อาหารเหล่านี้เป็นแหล่งอาหารของพวกคาร์โบไฮเดรต เพราะมีปริมาณแป้งและน้ำตาลอยู่มากกว่าผัก และยังเป็นแหล่งของแร่ธาตุและวิตามินต่างๆด้วย

หมู่ที่ 5 อาหารประเภทไขมันและน้ำมัน เช่น น้ำมันหมู น้ำมันมะพร้าว น้ำมันพืชต่างๆ (นิตยสารนานาชาติ และวิบูลย์ รัตนานนท์, 2537 : 17)

อำไพ โสรจจะพันธ์ ได้กล่าวถึงอาหารที่คนเรารับประทานกันโดยทั่วไปว่าสามารถจำแนกตามลักษณะของอาหารออกได้เป็น 4 ประเภท สรุปได้ดังนี้

1. อาหารคาว เป็นอาหารจำพวกข้าวและกับข้าวเป็นส่วนใหญ่ ทั้งที่เป็นอาหารที่ต้องนำมาปรุงก่อนรับประทาน และที่นำมารับประทานได้ทั้งที่ยังสด เช่น แกงเผ็ด แกงจืด ต้มยำ เนื้อทอด ปลาทอด กุ้งเผา น้ำพริก ผักจิ้ม เป็นต้น

2. อาหารหวาน เป็นอาหารจำพวกขนมต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะมีน้ำตาลเป็นส่วนผสม เช่น ฝอยทอง ทองหยอด บัวลอย ขนมหม้อแกง ขนมเปียะ ขนมไหว้พระจันทร์ เป็นต้น

3. ผลไม้ เป็นอาหารจำพวกผลไม้สดต่างๆ และรวมไปถึงส่วนอื่นๆของพืชบางชนิดที่นำมารับประทาน เช่น ส้ม แอปเปิ้ล กล้วย ส้มโอ อ้อย มันแกว เป็นต้น

4. เครื่องดื่ม เป็นอาหารจำพวกน้ำและเครื่องดื่มชนิดต่างๆ รวมไปถึงส่วนต่างๆของพืชที่นำมาแปรรูปเป็นน้ำ เช่น น้ำผลไม้ต่างๆ น้ำอ้อย น้ำกระเจียว น้ำบัวบก น้ำใบเตย เป็นต้น

2.3 วัฒนธรรมการบริโภคอาหาร

ในบรรดาวัฒนธรรมดังกล่าวนี้ วัฒนธรรมด้านอาหารหรือวัฒนธรรมการบริโภคเป็นวัฒนธรรมที่มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์เพราะอาหารเป็นสิ่งที่ช่วยให้ร่างกายเจริญเติบโตและมีสุขภาพแข็งแรง ดังที่ สวัสดิ์ วีระเดชะ และคนอื่นๆ ได้กล่าวไว้ว่า ในบรรดาปัจจัยทั้งสี่ คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และเครื่องนุ่งห่ม อาหารเป็นสิ่งจำเป็นที่สุดสำหรับมนุษย์ ตั้งแต่เริ่มมีชีวิตอุบัติขึ้นในโลกนี้ เพราะอาหารเป็นสิ่งช่วย ในการเจริญเติบโตช่วยให้ร่างกายมีสุขภาพอนามัย ส่วนปัจจัยอื่นๆ อาจตามมาทีหลังก็ได้ (สวัสดิ์ วีระเดชะ และคนอื่นๆ , 2526 :4)

อาหารเป็นสิ่งจำเป็นยิ่งในการดำรงชีวิตของมนุษย์ มนุษย์จะมีชีวิตอยู่โดยขาดอาหารไม่ได้ ดังที่ ประเสริฐ สายสิทธิ์ ได้กล่าวไว้ว่า “อาหารเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต มนุษย์จะขาดอาหารเสียมิได้ และร่างกายจะเติบโตเป็นปกติจะต้องได้รับอาหารที่มีคุณภาพและเพียงพอ” (ประเสริฐ สายสิทธิ์ , 2528) และ พัฒน์ สุจันงค์ ก็ได้กล่าวไว้ในทำนองเดียวกันว่า “อาหาร คือ ปัจจัยอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่จะขาดเสียมิได้ ในการดำรงชีวิตของมนุษย์จะต้องกินอาหารเพื่อการเจริญเติบโต ความสมบูรณ์ของร่างกาย ตลอดจนป้องกันโรคร้ายไข้เจ็บ อาหารเป็นรากฐานของสุขภาพ” (พัฒน์ สุจันงค์ ,

2529 : 1) นอกจากนั้น ประยงค์ จินดาวงศ์ ก็ได้กล่าวว่า “อาหาร คือ สิ่งที่เรารับประทานแล้ว ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ร่างกาย ช่วยให้ร่างกายเจริญเติบโต ช่วยซ่อมแซมอวัยวะต่างๆ ของร่างกายที่สึกหรอ ยังช่วยเสริมพลังงานแก่ร่างกายให้ทำหน้าที่ปกติ พร้อมกับเพิ่มความต้านทานโรค” (ประยงค์ จินดาวงศ์ , 2518 : 3) และ เสาวนีย์ จิตพิทักษ์ ได้กล่าวถึงความสำคัญของการรับประทานอาหารไว้ในลักษณะเดียวกัน สรุปได้ว่า ความต้องการอาหารเป็นความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ เพราะอาหารประกอบด้วย สารอาหารหลายอย่างที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ความเจริญเติบโตของร่างกายล้วนแต่เป็นผลมาจากอาหารที่รับประทานเข้าไปหรือนิสัยการบริโภคอาหารของบุคคล อาหารนอกจากจะช่วยเสริมสร้าง สุขภาพและความเจริญเติบโตของร่างกายแล้ว วัฒนธรรมการบริโภคอาหารยังแสดงให้เห็นถึงฐานะทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอื่นๆ ของผู้บริโภค และของหมู่คณะเองด้วยอีกด้วย (เสาวนีย์ จิตพิทักษ์ , 2532อ้างใน คำนว ขาวหนู , 2534 : 3)

อาหารนอกจากจะมีประโยชน์ต่อสุขภาพและการเจริญเติบโตของมนุษย์โดยตรงดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังส่งผลต่อการพัฒนาสังคมอีกด้วย ดังจะเห็นได้ว่า เมื่อสังคมใดมีอาหารอุดมสมบูรณ์และสมาชิกในสังคมได้บริโภคอาหารถูกสุขลักษณะก็ย่อมทำให้สมาชิกในสังคมนั้นเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาสังคมด้วย ดังที่ นฤดม บุญ-หลง และคนอื่นๆ ได้กล่าวไว้ว่า “ถ้าศึกษาจากประวัติศาสตร์แล้วจะเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นแก่มนุษย์ทั้งทางเจริญรุ่งเรืองและการเสื่อมโทรมมีมูลเหตุที่แท้จริงจากอาหาร โดยจะพบว่าในระยะเวลาใดที่มีอาหารอุดมสมบูรณ์ช่วงระยะเวลาอันนั้นจะเป็นช่วงที่มนุษย์มีความเจริญรุ่งเรืองสูงกว่าในช่วงเวลาที่มนุษย์ประสบความอดอยากหิวโหย” (นฤดม บุญ-หลง และคนอื่นๆ , 2521 : 11)

การบริโภคอาหารแม้จะเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั่วไป แต่เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์โลกที่รู้จักสร้างสรรค์วัฒนธรรมจึงรู้จักปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและพัฒนาความคิด ความเชื่อ และพฤติกรรมกรบริโภคอาหาร และมีการสืบทอดต่อกันมาจนเกิดเป็นวัฒนธรรมการบริโภคของแต่ละกลุ่มชน ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึง วิธีการดำเนินชีวิตของกลุ่มชนนั้นๆ ได้ดีส่วนหนึ่ง ดังที่ สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ได้กล่าวไว้ว่า “วัฒนธรรมการกินของกลุ่มชนแต่ละกลุ่มเป็นภาพสะท้อนถึงวิถีดำเนินชีวิตนานาประการ ทั้งยังเป็นเครื่องบ่งถึงระดับจิตใจ สภาพทางเศรษฐกิจ วิธีการจัดการ และภูมิธรรมของสังคม” (สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2529: 133) การที่ชุมชนแต่ละแห่งมีวัฒนธรรมการบริโภคแตกต่างกันขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ หลายด้านซึ่งเสาวนีย์ จิตพิทักษ์ ได้กล่าวถึงปัจจัยดังกล่าวไว้สรุปได้ดังนี้

1. สภาพทางภูมิศาสตร์ เนื่องจากพื้นที่ในส่วนต่างๆ ของโลกมีสภาพภูมิศาสตร์แตกต่างกัน จึงทำให้พืชและสัตว์ในแต่ละแหล่งมีความแตกต่างกันด้วย ทั้งในด้านชนิดและปริมาณ ซึ่งส่งผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของอาหาร และซ่อมแซมผลต่อวัฒนธรรมการบริโภคของคนในแหล่งนั้นๆ ด้วย

2. สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม เช่น ความเชื่อ ศาสนา กฎเกณฑ์ของสังคม เป็นต้น ดังเช่น ศาสนาบางศาสนามีข้อบังคับเกี่ยวกับการบริโภคอาหารบางชนิด หรือคนบางกลุ่มยึดถือความเชื่อต่างๆ เกี่ยวกับการบริโภคอาหาร เป็นต้น จึงทำให้มนุษย์ในแต่ละสังคมมีวัฒนธรรมการบริโภคที่แตกต่างกัน

3. สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและความไม่รู้ ครอบครัวที่ยากจนมักจะขาดแคลนอาหารการกิน ส่วนครอบครัวที่มีฐานะดีจะมีโอกาสเลือกซื้ออาหารตามที่ต้องการได้มาก และการมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับอาหารการกินมากน้อยต่างกันก็จะส่งผลให้มีวัฒนธรรมการบริโภคที่แตกต่างกันได้

การกินอาหารจึงนับเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ เนื่องจากเป็นกระบวนการที่ต้องสรรหาวัตถุดิบนำมาปรุง เช่น พื้นที่ในบริเวณภาคกลางและภาคใต้มักจะนำมะพร้าวมาเป็นส่วนประกอบในการปรุงอาหาร ไม่ว่าจะเป็นแกงหรือผัดเผ็ด ส่วนพื้นที่ในบริเวณภาคเหนือและภาคอีสานมักจะไม่นำมะพร้าวมาเป็นเครื่องปรุงประเภทแกง เป็นต้น กระบวนการสรรหาวัตถุดิบพัฒนาเรื่อยมากลายเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชนแต่ละชาติพันธุ์ วัฒนธรรมการกินจึงเป็นภาพสะท้อนวิถีชีวิต สภาพทางสังคม และภูมิปัญญา และการดำเนินชีวิตนานัปการ อีกทั้งยังเป็นเครื่องบ่งชี้สภาพทางเศรษฐกิจ ดังนั้น การที่กลุ่มชนแต่ละแห่งมีวัฒนธรรมด้านอาหารการกินแตกต่างกันออกไปจึงขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่างไม่ว่าจะเป็นสภาพทางภูมิศาสตร์ สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม ประเพณี ศาสนา เศรษฐกิจ ที่ทำให้กลุ่มชนต่างๆ มีเอกลักษณ์การกินในแต่ละชาติพันธุ์ (เสาวนีย์ จิตพิทักษ์ , 2532 อ้างในค้วน ขาวหนู , 2534 : 4)